

Journal of Environmental
Management and Law

فصلنامه مدیریت و حقوق محیط زیست

<https://sanad.iau.ir/en/Journal/jeml>

Polymaking for sustainable development, integrating environmental conservation and economic growth through a legal framework

Hassan Talebi Tadi^{1*}, Mohammad Talebi Tadi²

¹ Seminary Student, Qom Seminary, and M.A. in Political Science, Qom, Iran.

² Assistant Professor, Faculty of Jurisprudence and Law, Baqir al-Olum University, Qom, Iran

*Corresponding Author: h.talebi135@chmail.ir

Original Paper

Received: 04.07.2024

Accepted: 10.12.2024

Keywords:

Environmental Law,
green economy,
sustainable development,
social welfare,
Environmental policies.

Abstract

With the growth of human societies and the adoption of alluring slogans such as economic growth or greater human welfare, the environment has faced numerous threats. This increasingly highlights the necessity for special attention to environmental rights in public policymaking. The aim is to advance economic goals without pushing the environment to the brink of destruction. Within the legal framework, environmental rights will assist policymakers in devising and adopting frameworks whose public benefits ensure the preservation and protection of the environment, while optimally securing societal well-being. Economic activities can have detrimental effects on climate, forests, land, and the extinction of various animal species. These negative impacts can result in significant economic consequences, including reduced productivity, increased healthcare costs, and the loss of biodiversity. Conversely, investment in environmental protection and sustainable development can lead to numerous economic benefits. This research employs a descriptive-analytical approach, utilizing library studies and examining both progress and setbacks in this multifaceted issue. It seeks to pave the way for fostering a healthy collective life alongside social welfare for Iranians, and thus aims to identify beneficial policies within environmental law with an economic orientation. The study's objective is to investigate the impacts of environmental law policymaking on Iran's economy, encompassing both positive and negative effects on various components such as employment, productivity, production growth, social welfare, and economic growth. The findings indicate that the realm of policymaking should be a balanced whole, not a distorted legal environment. Therefore, by employing robust principles, policies for environmental rights can be devised to ensure that the health and safety of society are not threatened while utilizing natural resources. Consequently, the initial step in defining these legal policies is their complete coordination with one another.

Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Copyright: © 2023 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the

سیاست گذاری در جهت توسعه پایدار در حفظ محیط زیست و رشد اقتصادی با رویکرد حقوقی

حسن طالبی طادی^{۱*}، محمد طالبی طادی^۲

۱- طلبه حوزه علمیه قم و کارشناس ارشد علوم سیاسی، قم، ایران

۲- استادیار دانشکده فقه و حقوق دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، قم، ایران

* پست الکترونیکی نویسنده مسئول: h.talebi135@chmail.ir

نوع مقاله:	چکیده
علمی-پژوهشی	با رشد جوامع بشری و استفاده از شعارهای فریبدهای مثل رشد اقتصادی و یا رفاه بیشتر برای انسان‌ها، محیط‌زیست با مخاطرات متعددی روبرو شده است. این امر لزوم توجه ویژه به حقوق محیط‌زیست را در عرصه سیاست‌گذاری عمومی برای پیشبرد اهداف اقتصادی به صورتی که محیط‌زیست به ورطه نابودی کشیده نشود بیش از پیش نمایان می‌کند. حقوق محیط‌زیست در بستر مسائل حقوقی، سیاست‌گذاران را برای تدبیر و اتخاذ چارچوب‌هایی که منافع عمومی آن سبب حفظ و صیانت از محیط‌زیست شود و در عین حال رفاه اجتماعی جامعه را به بهترین نحو تامین نماید کمک خواهد کرد. فعالیت‌های اقتصادی می‌توانند اثرات مخربی بر آب و هوا، جنگل‌ها، زمین و انقراض گونه‌های مختلف جانوری داشته باشند. این آثار منفی می‌تواند پیامدهای اقتصادی قابل توجهی مانند کاهش بهره‌وری، افزایش هزینه‌های بهداشتی و از دست دادن تنوع زیستی برجا گذارد. در مقابل، سرمایه‌گذاری در حفاظت از محیط‌زیست و توسعه پایدار می‌تواند منجر به مزایای اقتصادی متعددی شود. این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی بواسطه مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی نقاط پیشرفت و پسرفت در این مساله‌ی چند وجهی در پی هموار کردن مسیر تدبیر زندگی جمعی سالم در ضمن رفاه اجتماعی برای ایرانیان است و بر این اساس به دنبال سیاست‌های مفید در حقوق محیط‌زیست با رویکرد اقتصادی است. هدف از این پژوهش بررسی تأثیرات سیاست‌گذاری در حقوق محیط‌زیست بر اقتصاد ایران اعم از آثار مثبت و منفی که بر مولفه‌های مختلفی از جمله اشتغال، بهره‌وری، رشد تولید، رفاه اجتماعی و رشد اقتصادی استوارند، است. یافته‌ها نشان داد که عرصه سیاست‌گذاری باید یک کل متوازن باشد نه یک محیط حقوقی کاریکاتورگونه. لذا با استفاده از مبانی متقن می‌توان سیاست‌هایی را برای حقوق محیط‌زیست تدبیر کرد که در عین استفاده از مواهب الهی سلامت و ایمنی جامعه تهدید نشود. لذا اولین قدم در تعیین این سیاست‌های حقوقی هماهنگی کامل با یکدیگر است.
تاریخچه مقاله:	
ارسال: ۱۴۰۳/۰۴/۱۴	
پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۰	
کلمات کلیدی:	
حقوق محیط زیست، اقتصاد سبز، توسعه پایدار، رفاه اجتماعی، سیاست‌های محیط زیستی.	

مقدمه

بهبود زندگی انسان به عواملی مختلفی بستگی دارد اما همه مردم بر این اتفاق دارند که برای زندگی سالم باید محیط و پیرامون بشر نیز سالم و بدون آلودگی باشد چرا که اولین نیازهای بشری برای ادامه حیات بستر مناسب محیط زیستی است. زندگی در زمینی که آب و خاک و هوای ناسالمی دارند نه تنها برای افراد مستعد بیماری، خطرناک و غیر قابل تحمل است بلکه برای عموم مردم نیز مخاطرات جدی به دنبال دارد. از طرفی امرار معاش نیز از نیازهای ضروری آحاد جامعه است که به فراخور استعدادها و توانایی‌های هر کسی به شکلی توسط افراد پی گیری می‌شود اما در دنیای مدرن امروزی این دو در برخی موارد که کم هم نیستند با یکدیگر مخاصمه دارند و طرفداران هر کدام از این دو سوی جریان، خود را بر دیگری مقدم و مهمتر می‌دانند لذا ضروری به نظر می‌رسد که قوه عاقله‌ای بواسطه درک همه جوانب قوانینی وضع نماید که جامعه به طور کامل از مواهب طبیعی و زندگی سالم در پرتو رفاه اجتماعی مناسب بهره‌مند گردد. لذا عرصه جدیدی رخ می‌نمایاند که آن را حقوق محیط زیست می‌نامند. اما از این منظر که جامعه نخبگانی با یک مساله چند وجهی روبرو است باید با درک عمیق مساله راهکارهای منطقی ارائه دهد. اینجاست که اهمیت سیاستگذاری در عرصه‌های مختلف از جمله حقوق محیط زیست روشن می‌شود چرا که وقتی مسائل حقوقی، محیط زیستی و اقتصادی با یکدیگر اختلاط پیدا می‌کنند، سیاستگذار است که باید با تدبیر صحیح این مناقشه را خاتمه دهد.

بهبود سیاست گذاری در حقوق محیط زیست تاثیرات متعددی خواهد داشت. با بهتر شدن مسائل حقوقی محیط زیست اتفاق مبارکی پدید می‌آید که هم محیط زیستی سالم و امن در بستر آن شکل می‌گیرد و هم رفاه اجتماعی مردم ایران را بواسطه وضع قوانین صحیح و عادلانه در پی خواهد داشت. لذا ضرورت دارد سیاست گذاران این عرصه با نگاهی جامع همه اطراف مساله را بشناسند و برای آن تدابیر لازم را اتخاذ نمایند. لذا حقوق محیط زیست با ارائه چارچوبی حقوقی، به سیاست گذاران در جهت اتخاذ تصمیمات صحیح و کارآمد در حوزه محیط زیست یاری می‌رساند.

این پژوهش بیش از هر چیزی رشد حقوق محیط زیست را به انضمام بهبود شرایط اقتصادی ایران دنبال می‌کند. بر همین اساس با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و نظرات جامعه نخبگانی عرصه حقوقی ایران چالش‌های حقوقی محیط زیست و اقتصاد را بررسی و راهکارهایی نیز برای برون رفت از آن‌ها ارائه می‌دهد. این پژوهش از اهمیت زیادی برای سیاست گذاران، مشاغل و مردم ایران برخوردار است. یافته‌های این پژوهش می‌تواند به سیاست گذاران در تدوین سیاست‌های مؤثرتر برای حفاظت از محیط زیست و ارتقای رفاه اقتصادی کمک کند. همچنین می‌تواند به مشاغل در درک فرصت‌ها و چالش‌های مرتبط با حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار کمک نماید. و در نهایت، می‌تواند به مردم در آگاهی از اهمیت حفاظت از محیط زیست و مشارکت در تلاش‌ها برای دستیابی به آینده‌ای پایدار کمک کند.

این پژوهش بر اساس روش مطالعات کتابخانه‌ای و به صورت توصیفی تحلیلی به دنبال ترسیم خط مشی نوینی در عرصه سیاست‌گذاری‌های کلان در حوزه حقوق محیط زیست است.

مواد و روش‌ها

مفاهیم

۱-۱- محیط زیست

در مفاهیم حقوقی متاسفانه تعریفی از سوی قانون گذار برای محیط زیست وجود ندارد؛ اما برخی صاحب نظران محیط زیست را این گونه تعریف می‌کنند، که تمام محیطی که انسان به طور مستقیم و غیر مستقیم به آن وابسته است و زندگی و فعالیت‌های او در ارتباط با آن قرار دارد (Haeri Esfahani & Mashhadi, 2022). متاسفانه همین تعریف هم محیط زیست را با ایدئولوژی‌ای تعریف می‌کند که ناظر به انسان محوری باشد. اگر انسان محور عالم هستی قرار بگیرد باید همه مخلوقات برای حیات او فدا شوند حتی محیط زیست هم در این اندیشه چاره‌ای جز فدا شدن ندارد. زمین، هوا، جانداران، آب و ... در ایدئولوژی انسان محوری، شأن دوم را خواهند داشت نه در عرض انسان.

محیط زیست در مفهوم عام به کلیه فضای محیطی پیرامون انسان و عناصر تشکیل دهنده آن تعریف می‌شود (Taghizadeh Ansari, 2014) و یا محیط زیست به دو صورت تعریف می‌شود یکی به عنوان شرایطی که موجود زنده یا گروهی از موجودات زنده را احاطه می‌کند و دیگری ترکیبی از شرایط اجتماعی یا فرهنگی که بر فرد یا جامعه تاثیر می‌گذارد. سکونت انسان در دنیای طبیعی و همچنین دنیای فرهنگی اجتماعی همراه با فن آوری است که اجزای محیط زیست را تشکیل می‌دهد (Rezvani, 2018). اما در مجموع می‌توان ادعا کرد که محیط زیست آن محیطی است که کلیه موجودات زنده اعم از انسان، حیوان، گیاه و عوامل محیطی شامل خاک، آب، نور و هوا در ارتباط متقابل با یکدیگر زیست می‌کنند (Ansarian, 2019).

۱-۲- حقوق محیط زیست

حقوق محیط زیست مجموعه‌ای از بایدها و نبایدها است که انسان در رفتار و کردارش نسبت به پیرامون خود باید رعایت کند. با توجه به این که زندگی بشر به سرعت در حال توسعه است این قوانین باید روزآمد و دقیق باشند؛ لذا حقوق محیط زیست در یک سیر تکاملی با آینده پژوهی ارتباط مستقیم دارد. حقوق محیط زیست اصلی‌ترین وجه حیات بشری است که با فقدان آن اصل موجودیت حیات بر روی زمین به خطر خواهد افتاد. باید متذکر شد که حقوق محیط زیست منحصر در حقوق انسان نیست بلکه مربوط به کل حیات جانداران است. حقوق محیط زیست را می‌توانیم به صورت مجموعه قواعد موجود مرتبط با محیط زیست با هدف حفاظت از آن تعریف نماییم بنابراین مقصود آن حقوقی است برای محیط زیست (Taghizadeh Ansari, 2014).

حقوق محیط زیست دارای ابعاد بسیار وسیعی به واسطه مدخل فلسفه حقوق است که در همین راستا کاستی‌ها قابل رفع هستند. باید توجه داشت که حقوق محیط زیست ماهیتی دو بعدی دارد بدین ترتیب حقوق محیط زیست هم بعد فردی دارد و هم بعد جمعی (Anabi & Jalali, 2022). اما قانون گذار حقوق محیط زیست را ذیل حقوق عامه مطرح کرده است؛ حقوق عامه حقوقی است که در قانون اساسی، قوانین موضوعه و یا سایر مقررات لازم الاجرا ثابت است و عدم اجرا یا نقض آن نوع افراد یک جامعه مفروض مانند افراد یک شهر منطقه محله و صنف را در معرض آسیب یا خطر قرار می‌دهد یا موجب فوت منفعت یا ضرر یا سلب امتیاز آنان می‌شود مثل حقوق محیط زیست (Haeri Esfahani & Mashhadi, 2022).

به طور کلی حقوق محیط زیست عبارت است از مجموعه‌ای از قواعد که در ارتباط با حفظ محیط زیست و روابط انسان و محیط باشد (Ansarian, 2019).

۱-۳- توسعه پایدار

در مورد توسعه پایدار باید خاطر نشان کرد که جامعه جهانی به هدف توسعه و سرعت فزاینده انقلاب صنعتی بهترین مواهب طبیعی را برای پیشبرد اهداف خود به کار بست تا بتواند روز به روز به اندوخته اقتصادی خود بیافزاید. در این مسیر برخی کشورها صحنه را

همچون مسابقات دوی صد متر دیدند و با نابودی بیشتر منابع محیط زیستی سعی داشتند از رقبای خود پیشی بگیرند جالب است که آنها محیط زندگی خود را تا حدی سالم نگه داشتند و با دست درازی به منابع دیگر ملت‌ها قصد پیشرفت داشتند غافل از این که تمامی زمین از این رفتار آنان متاثر خواهد شد.

رشد شتابان اقتصادی در دوران انقلاب صنعتی از طریق استخراج منابع طبیعی برای به کار انداختن صنایع سنگین، بسیار مورد استفاده قرار گرفت؛ تا جایی که هرچه بیشتر شدن دود سیاه از دودکش کارخانه‌ها را معرف پیشرفت اقتصادی و مدرنیزه شدن به شمار می‌آوردند (Kohan, 1997). به مرور زمان و مشاهده آثار زیان‌بار توسعه اقتصادی، همگان نسبت به استراتژی توسعه حساس شده و حفاظت از محیط زیست را وظیفه عمومی تلقی کردند (Azarneg, 1985).

کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۹۰ میلادی در گزارش نهایی خود در خصوص بررسی موضوع حفاظت از محیط زیست و توسعه اقتصادی، توسعه پایدار را چنین تعریف می‌کند: «توسعه پایدار، توسعه‌ای است که نیازهای نسل‌های حاضر را بدون آسیب رساندن به توانایی نسل‌های آینده در تأمین نیازهای خود برآورده سازد» (Talaei & Daryadel, 2015).

توسعه پایدار باید متضمن ارتقای مستمر کل جامعه و نظم اجتماعی به سوی زندگی بهتر یا انسانی‌تر باشد (Todaro, 1990)، لذا می‌توان توسعه پایدار را این گونه تعریف کرد که توسعه‌ای که نیازمندی‌های حاضر را بدون لطمه زدن به توانایی نسل‌های آتی در تأمین نیازهای خود برآورده می‌سازد (Farahani Fard, 2005). توسعه پایدار مرکب از پیشرفت اقتصادی صنعتی و کیفیت محیط زیست است. از تعاریف مختلف در این زمینه برمی‌آید که توسعه پایدار باید در برگیرنده موارد متعددی اعم از بر طرف کردن نیازهای عمومی، اهتمام جدی به حفظ محیط زیست و ممانعت از تخریب آن، عدم بهره‌مندی از منابع تجدیدناپذیر و استفاده از منابع تجدیدپذیر که باید فوراً جایگزینی آن‌ها انجام شود و تدبیر جذب فضولات متعدد در صحنه محیط زیست، است. بنابراین توسعه پایدار باید نگاهی جامع به تمامی جوانب پیشرفت و عدالت داشته باشد. پس می‌توان ادعا کرد توسعه پایدار به معنای پیشرفتی متوازن و همیشگی است که در تمامی بخش‌های حیات جاری باشد.

۴-۱- اقتصاد سبز

واژه اقتصاد سبز در سال ۱۹۸۹ برای اولین بار توسط گروهی از اقتصاد دانان محیط زیستی در گزارشی تحت عنوان طرح اقتصاد سبز برای ارائه به دولت انگلستان ابداع شد. اختلاط موضوعات حقوقی، اقتصادی و محیط زیستی سبب شده است که نگرش‌های نوینی به حوزه اقتصاد و حقوق محیط زیست در عرصه بین‌الملل شکل بگیرد. یکی از مهمترین رویکردها در این رهیافت پرداختن به اقتصاد سبز است که اقتصاد سنتی را به عنوان مصرف گرایانه‌ترین نوع حرکت‌های اخیر جامعه جهانی در توسعه صنعتی برای بهره‌مندی بیش از حد از منابع طبیعی را کنار زده و با عنایت به حقوق عامه مخلوقات و نسل‌های آینده به دنبال راهی برای بهره‌مندی اقتصادی توانمند با حفظ محیط زیست است. گذار به سمت اقتصاد سبز بین دولت‌ها متفاوت است، به این دلیل که سطح توسعه هر کدام با دیگری متفاوت است (Ramezani Ghavamabadi, 2014).

سبز بودن اقتصاد، فرآیند ایجاد دگرگونی در تجارت و زیرساخت‌ها است به گونه‌ای که بر پایه حفظ طبیعت و محیط زیست پایدار، سرمایه گذاری و توسعه اقتصادی بهتر رونق بهتری یابد. این نگرش می‌باید موجب کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای، کاهش استخراج منابع کره زمین و کاهش پسماندها شود (Sarvi, 2011).

اقتصاد سبز اقتصادی است که منجر به کاهش خطرات محیط زیستی و کمبودهای زیستی می‌شود و هدفش توسعه پایدار بدون خدشه به محیط زیست است. این نوع اقتصاد بیشتر تمرکز روی جنبه‌های مدیریتی است (Sefidbakht, 2014).

نتایج

۲- ریزمسائل حقوقی مانع

چالش‌های حقوقی متعددی در زمینه حکمرانی محیط زیست وجود دارد. مسائل محیط زیستی اغلب پیچیده و چند وجهی هستند و علل و آثار آن‌ها می‌تواند فراتر از مرزها امتداد داشته باشد. ایران با کمبود شدید آب مواجه است که ناشی از عوامل متعددی از جمله خشکسالی، سوء مدیریت منابع آب و افزایش تقاضا است. و یا آلودگی هوا ناشی از عوامل متعددی از جمله آلاینده‌های صنعتی، ترافیک و سوزاندن سوخت‌های فسیلی است. رسیدگی به این چالش پیچیده نیازمند اقداماتی در چندین جبهه است. این امر می‌تواند رسیدگی مؤثر به این مسائل از طریق قوانین و مقررات را دشوار کند. یکی از مشکلات قوانینی که براساس آن‌ها در کشور ما می‌توان خسارت‌های محیط زیستی را جبران کرد نبودن مبنایی مناسب برای مسئولیت مدنی دولت

در آن قوانین است (Elm Khani & Bahrami Ahmadi, 2014). قواعد مسئولیت مدنی زمانی به موقع اجراء گذاشته می‌شود که نتیجه اعمال آن قواعد، جبران خسارت وارده باشد؛ بنابراین، اگر خسارتی به بار نیامده باشد، از مسئولیت مدنی بحثی به میان نمی‌آید (Hayati, 2014). بنابراین مفاد مسئولیت مدنی که اساساً متوجه دولت است مربوط به زمانی است که خسارت به وقوع پیوسته باشد.

مسئولیت مدنی دولت، نتیجه‌ی منطقی حاکمیت قانون است و عدالت حکم می‌کند که هیچ قانون‌شکنی و زیانی چه مادی و چه معنوی بدون جبران باقی نماند (Tabatabaei Motameni, 2008)، لذا دولت موظف خواهد بود از کسانی که حقوقشان تضییع شده است حمایت کند اما چگونه می‌تواند دقیق در مساله محیط زیست میزان خسارات مادی و معنوی را تشخیص دهد؟ به موجب اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم، مسئولیت اولیه حفاظت از محیط زیست یک کشور بر عهده خود آن کشور است. اصل حاکمیت دائمی بر منابع طبیعی، به عنوان یکی از قواعد آمره حقوق بین‌الملل مؤید چنین استدلالی است (Salimi Torkamani, 2011). اما در ایران چون مبنای مسئولیت در قانون مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر است لذا با مبنای پذیرفته شده در این زمینه و با اصول کلی حمایت از محیط زیست در سطح جهانی مغایر به نظر می‌رسد. علاوه بر این قواعد قواعد مسئولیت مدنی سنتی در ارزیابی خسارت‌های محیط زیستی ناتوان است (Katouzian & Ansari, 2008).

با این‌که اگر اقدامی، به احتمال، خطرانی را متوجه سلامتی انسان و یا محیط زیست کند، هرچند که در زیان بار بودن پیامدهای آن اقدام، از نظر علمی و فنی یقینی حاصل نشده باشد، نباید در اتخاذ تصمیمی مناسب، در جهت جلوگیری از بروز آن پیامدها، کوتاهی کرد (Hayati, 2014). این رویه نشان می‌دهد که حتی با وجود اصول مسلمی مثل اصل احتیاط باز هم رویکردهایی در فضای حقوقی مانع از اقدام برای حفظ محیط زیست می‌شوند. عدم قطعیت علمی در حل مشکلات محیط زیستی نیز می‌تواند سبب شود سیاست‌گذاران نتوانند تصمیم دقیق و به هنگامی داشته باشند. علم تغییرات آب و هوایی و سایر مسائل محیط زیستی پیچیده و در حال تکامل است. این امر می‌تواند برای سیاست‌گذاران چالش برانگیز باشد زیرا آنها باید تصمیماتی را اتخاذ کنند که منطبق با علم روز باشد؛ اما ممکن است تصمیم آنان مخاطرات و یا معارضاتی در آینده داشته باشد.

ارزیابی دقیق پیامدهای محیط زیستی پروژه‌های توسعه مانند پروژه‌های سدسازی و معدن، صنعت و...، به دلیل عدم قطعیت علمی در مورد نتایج این پروژه‌ها بر اکوسیستم‌ها و سلامت انسان، می‌تواند چالش برانگیز باشد. مثلاً هنوز در مورد نصب دکل‌های مخابراتی در بین حامیان سلامت و ذینفعان اقتصادی اختلافات شدیدی بر همین اساس وجود دارد.

مشکل دیگری که در مساله حقوق محیط زیست وجود دارد تعدد ذینفعان است که یا به صورت بین‌المللی هستند و یا مربوط به داخل کشور هستند. در مورد امور حقوقی بین‌المللی سازمان‌های متعددی مثل یونپ و ... تشکیل شده‌اند تا مانعی برای تخریب محیط زیست باشند؛ اما در همین روند هم با مشکلات و تعارضات عدیده‌ای روبرو هستند. مثلاً در مورد این‌که وقتی فردی حقیقی یا حقوقی در اثر تعدی دیگران از مواهب طبیعی محیط زیست محروم شود حق شکایت دارد اما نکته قابل توجه در این زمینه این است که وقتی شاکی

و متشاکلی در دو محدوده جغرافیایی متفاوت حضور داشته باشند ملاک حکم حقوقی کدام یک از مناطق می‌باشد؟ قانون گذار این امر را در اختیار کسی قرار داده که حقیض ضایع شده است ولی باید دید که آیا این گونه رای صادر کردن بنا بر حق خواه بود؟ در همین راستا برخی سازمان‌های بین‌المللی در صدد کاهش این تنش‌ها هستند. برای مثال شورای حکام یونپ نقش قابل توجهی را در انعقاد موافقتنامه‌های منطقه‌ای و جهانی داشته است و در شکل‌گیری اصول و توصیه‌هایی به عنوان حقوق نرم بویژه در زمینه‌ی منابع طبیعی مشترک تغییرات آب و هوا، اکتشاف و استخراج در اعماق دریا، ممنوعیت و محدودیت مواد شیمیایی، مواد زائد خطرناک، آلودگی ناشی از منابع مستقر در خشکی و ارزیابی پیامدهای محیط زیستی نقش موثری داشته است (Kiss et al., 2000).

یکی دیگر از مشکلات در مسیر تعالی محیط زیست که نیاز به نگاه حقوقی در تعیین خط مشی و سیاست گذاری دارد موضوع تعارض منافع است. برخی موضوعات اقتصادی بواسطه جذابیت‌هایی که دارند سبب شده‌اند برخی سیاست‌ها به شکلی تعیین شوند که به پروژه اقتصادی آنان ضرری وارد نشود. مثلاً فردی که خودش و یا اطرافیانش در پروژه‌ای اقتصادی ذینفع باشد نباید در جایگاه سیاست گذار قرار بگیرد. مانند موضوع واردات و تولید بنزین و تولید خودروهای برقی و کم مصرف که چون سیاست گذاران محیط زیست در امر واردات بنزین متنفع بودند محیط زیست به فراموشی سپرده شد.

این امر حتی در یک دولت واحد نیز قابل مشاهده است مثلاً در مورد مشکلاتی که در برنامه‌های توسعه وجود دارد می‌توان مواردی مثل گسترش بی‌رویه دولت در کنار حجم قابل توجهی از تصدی‌گری را مطرح کرد (Jahangard, 2018). دولت‌ها با نفوذ در بدنه اقتصادی کشور و تصدی‌گری در مراکز مهم تولیدی خود به عنوان یکی از ارکان مهم حمایت کننده تخریب‌گران محیط زیست شناخته می‌شوند. در صورتی که اگر بر طبق مسئولیت مدنی دولت بخواهد مانع از توسعه اقتصادی بنگاه‌های تولیدی بزرگی همچون فولاد و پتروشیمی باشد اساساً در مقابل خود قیام کرده است.

تجربه توسعه اقتصادی در ایران مبین این واقعیت است که در امور تولیدی و سرمایه‌گذاری با توجه به سهم دولت در فعالیت‌های اقتصادی نقش دولت تعیین‌کننده است. در صورتی که در بسیاری از موارد، دولت خود، به منظور رفع نیازهای جامعه به تولید کالاهایی مبادرت می‌ورزد که در فرایند تولید آن‌ها رعایت استانداردهای محیط‌زیستی نمی‌شود (Atarkar Roshan, 2015).

نتیجه این ورودهای غیرقابل توجیه هم چیزی جز فساد نخواهد بود. یکی دیگر از چالش‌های حقوقی محیط زیست را می‌توان فساد در اعطای مجوزهای لازم برای شرع فعالیت‌های اقتصادی نام برد. به شکلی که برخی مجوزها با قیمت‌های گزافی در سطح کشور به افراد حقیقی و حقوقی اعطا می‌شود. کما این که مجلس شورای اسلامی برای مقابله با این روند نا صحیح قانون اعطای مجوزها را مورد بازنگری قرار داد و با درایت در آن ورود کرد. همین موضوع نشان می‌دهد که در بین سیاست گذاران اراده جدی برای حل موضوعات محیط زیستی و حقوقی که با اقتصاد و رفاه اجتماعی در هم تنیده‌اند وجود ندارد. لذا یکی از اساسی‌ترین مشکلات و شاید مقدمه رفع مشکلات در این حوزه را بتوان اراده سیاسی مدیران و سیاست گذاران دانست.

باید برای معیشت جامعه به مولفه‌های که سبب حفظ محیط زیست می‌شود نیز توجه ویژه داشت زیرا نا برابری توزیع درآمد می‌تواند اثری منفی بر کیفیت محیط زیست گذاشته و توزیع مجدد درآمد عامل تعیین کننده‌ای در کیفیت

محیط زیست است (Herati et al., 2017). بنابراین همراه با توسعه اقتصادی باید عدالت به معنای عام آن چه داخلی و چه بین‌المللی نیز رشد کند. در بسیاری از موارد احکام حقوقی خاصی در انتقال آب از منطقه‌ای به منطقه‌ای دیگر خارج از مسیر طبیعی آن سبب بروز مسائل بحرانی می‌شود. مثلاً در موضوع انتقال آب از اصفهان به شهرهای دیگر حتی مشکلات امنیتی نیز در پی داشت. توجه ویژه به مناسبات بومی محلی نیز باید در تعیین راهبردها مورد توجه قرار گیرد. مثلاً جوامع عشایری در ایران به طور سنتی به چراگاه‌ها برای چرا دام خود وابسته بوده‌اند. با این حال، این چراگاه‌ها در حال حاضر تحت فشار فزاینده‌ای از فعالیت‌های کشاورزی، توسعه و تغییرات آب و هوایی قرار دارند. به رسمیت شناختن و محافظت از حقوق جوامع عشایری به چراگاه‌ها برای حفظ شیوه زندگی و فرهنگ آن‌ها ضروری است.

بزرگترین چالش‌های محیط زیستی که بر اقتصاد جامعه ایرانی تأثیرات فراوانی داشته است را می‌توان به پنج بخش عمده تقسیم کرد:

- ۱- خشک سالی
- ۲- تخریب پوشش گیاهی
- ۳- آلودگی هوا
- ۴- تخلیه روستاها
- ۵- از دست رفتن تنوع زیستی (Ghanouni, 2021)

راهبردهای مدیریتی- حقوقی

برای برون رفت از مشکلاتی که فضای حقوقی محیط زیست را در امور اقتصادی دچار مخاطره می‌کنند سیاست‌های را می‌توان اتخاذ کرد که در ضمن حفظ محیط زیستی سالم، رفاه اجتماعی و رشد اقتصادی را نیز در پی داشته باشد. در بعضی موضوعات قانون دچار نقص‌هایی است که باید با اصلاح آن مشکلات ناشی از اختلالات قانونی را برطرف کرد. علاوه بر این با توجه به رشد سریع تکنولوژی قوانین محیط زیستی باید به طور منظم برای اطمینان از به روز بودن و کارآمد بودن آنها در رسیدگی به چالش‌های فعلی محیط زیست مورد بازنگری و به روزرسانی قرار گیرند.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران چهار اصل از اصول قانون اساسی به چگونگی استفاده از منابع طبیعی و ثروت‌های طبیعی رعایت عدالت و استفاده بین نسلی محیط زیست تاکید شده است. اصول ۴۸، ۴۵، ۱۵۳ و ۵۰ که به میثاق ملی در خصوص ارزش‌های محیط زیستی تلقی می‌شود به محیط زیست پرداخته‌اند (Jahangard, 2018). در حقوق ایران شاید بتوان گفت حق بر محیط زیست سالم به عنوان یکی از حقوق اساسی و بنیادین افراد است و به استناد ماده اول قانون مسئولیت مدنی قابل مطالبه است (Katouzian & Ansari, 2008).

باید اطمینان حاصل شود که جوامع و افراد به عدالت در مسائل محیط زیستی دسترسی دارند. این شامل ارائه اطلاعات به عموم در مورد مسائل محیط زیستی، تسهیل مشارکت عمومی در تصمیم‌گیری‌های محیط زیستی و ارائه فرصت‌هایی برای افراد و جوامع برای به چالش کشیدن اقدامات دولتی که به محیط زیست آسیب می‌رساند، می‌شود. حق آموزش‌های محیط زیستی که ذیل اصل ۵۰ قانون اساسی توسط قانون گذار تدبیر شده است نیز برای اجرایی شدن نیاز به سیاست‌هایی دارد تا راهگشایی نماید. به موجب این حق دولت موظف است به ایجاد تدابیر لازم جهت ایجاد فرهنگ دوستی با طبیعت، حفاظت از آن و استفاده از تکنولوژی‌های پاک است (Eftekhār, 2009). برای ایجاد تدبیر در این عرصه و طی کردن مسیر شفاف باید حقوق محیط زیست تعیین کننده باشد چرا که ذیل همین قانون حق دادخواهی محیط زیستی لحاظ شده است لذا بهره‌مندی از حقوق محیط زیست ضروری به نظر می‌رسد.

ارزش حیاتی و محیط زیستی خاک و آب موضوعی است که همه اقشار جامعه باید به وضوح از آن مطلع باشند. آشنایی جامعه با اهمیت و ارزش و جایگاه خاک و آب در اکوسیستم تقید عمومی را در حفظ و نگهداری آن بر می‌انگیزد و عدم آگاهی جامعه زمینه تخریب منابع ملی را تقویت خواهد کرد (Narimani Zamanabadi, 1995). باید آموزش محیط زیستی را در همه سطوح آموزشی، از مدارس ابتدایی تا دانشگاه‌ها، تقویت کرد. این امر به افزایش آگاهی از مسائل محیط زیستی و تشویق افراد به اتخاذ اقداماتی برای محافظت از محیط زیست کمک می‌کند.

نکته اساسی در این راه دخیل کردن مردم است بنابراین باید با تعیین حدود و ثغور آن، مردم را در سیاست‌هایی که مشخص می‌شود دخیل کرد. مثلاً در برنامه اول کارشناسان به ضرورت مشارکت مردم در امر مدیریت مراتع توجه کردند و بار دیگر موضوع تهیه طرح‌های

مرتعداری و واگذاری ۳۰ ساله آن به مرتعداران ذیحق مطرح و دومین دستورالعمل ممیزی مراتع از طرف وزارت جهاد سازندگی ابلاغ شد (Khazaei, 1997). در دنیای امروز محیط زیست به طور فزاینده‌ای به مساله حیاتی و بسیار مهم برای همه اقشار مردم چه در جایگاه مشتری و چه در جایگاه تولید کننده تبدیل شده است به گونه‌ای که این مساله در تمام ابعاد سازمان‌ها وارد شده و بازاریابی را نیز تحت تاثیر قرار داده و منجر به پیدایش مفهوم بازاریابی سبز شده است (Akbari et al., 2015). لذا با فشار افکار عمومی می‌توان تولیدکنندگان را ملزم به رعایت حقوق محیط زیست کرد. امروزه با گسترش فضاهای ارتباطی و ایجاد کمپین‌ها و روشنگری‌های مختلف که در بستر فضای مجازی رخ می‌دهد قدرت افکار عمومی بسیار افزایش یافته است. سیاست گذاری عممی در این عرصه باید با توجه کامل به جوانب امر در خصوص مشارکت افکار عمومی طرح واقع بینانه ارائه دهد.

در مورد ترکیب نظامات حقوقی نیز بایستی حقوقدانان بر اساس ملاکات مشخص مسئولیت مبتنی بر حقوق عمومی و مسئولیت مدنی وفاق ایجاد کنند چرا که در این صورت می‌توان شاهد مسئولیت محیط زیستی کارآمد بود. چرا که مسئولیت مدنی ناظر به آینده است و حقوق عمومی غالباً بدون توجه به تاریخ وقوع خسارت اعمال می‌شود (Katouzian & Ansari, 2008) پس باید برای حل این مساله یک قانون خاص جدید که مبتنی بر مسئولیت‌پذیری ناشی از خسارت تدوین گردد و یا این که بین این دو نظام حقوقی جمع کرد و مسئولیت را به صورت مرکب پذیرفت.

بر این اساس می‌توان با وضع قوانین جدید برای رسیدگی به چالش‌های نوظهور محیط زیستی مانند تغییرات آب و هوایی و آلودگی خاک و... مسیر تحقق حقوق محیط زیست را به صورتی که عینی و واقع بینانه باشد تدارک کرد. در نهایت باید با اصلاح قوانین موجود برای تقویت استانداردهای محیط زیستی و افزایش جریمه‌ها برای تخلفات مانع سوء مدیریت‌ها در بستر طبیعی زندگی آحاد جامعه شد.

از دیگر عوامل موثر در حقوق محیط زیست افزایش سرمایه گذاری است. سیاست گذاری‌ها باید به سمتی برود که سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه فناوری‌های پاک برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، افزایش بهره‌وری انرژی و کاهش ضایعات افزایش یابد. مدیریت کلان باید در این حیطه تخصصی که بین رشته‌ای هم هست از نظرات کارشناسان خبره استفاده نماید و با ترویج همکاری بین دانشگاه‌ها، موسسات تحقیقاتی و بخش خصوصی برای انجام تحقیقات محیط زیستی مسیر توسعه پایدار را هموار کند. اما نباید از این نکته غفلت شود که صنایع بزرگی مثل فولاد و پتروشیمی‌ها سبب بروز مشکلات عدیده‌ی محیط زیستی می‌شوند.

یکی از سیاست‌هایی که می‌توان در جهت رشد اقتصادی در ضمن حفاظت از محیط زیست ارائه کرد استفاده از مالیات برای شرکت‌های تولیدی است که هم برای دولت آورده دارد و هم تولیدکنندگان را ترغیب می‌کند از تکنولوژی‌هایی استفاده کنند که آلودگی کمتری دارد و یا در مدیریت منابع خود تصمیمات محیط زیستی را نیز لحاظ نمایند. با مدیریت صحیح و افزایش بهره‌وری این امر ممکن خواهد بود (Alizadeh Malfeh & Jafari Samimi, 2016).

در بررسی‌های رشد اقتصادی به ویژه در رشد بلند مدت استفاده از منابع انرژی بسیار حائز اهمیت است اما به جهت محدود بودن آن هر جایگزینی برای آن مورد طمع اصحاب پول و قدرت قرار گرفته است که در نهایت این اقدامات موجب آسیب رساندن به محیط‌زیست و کاهش کیفیت آن می‌شود (Babaei et al., 2016). یکی از راهکارهای رفع این مشکل تعادل در مسئولیت‌پذیری است که با وجود هر گونه اتفاق مضر به حال محیط زیست و یا پیش بینی آن کشورهای سرمایه گذار هر کدام به اندازه تاثیرشان مسئولیت‌پذیر باشند.

برای نمونه یکی از بهترین انواع سرمایه گذاری‌ها که می‌تواند مدافع محیط زیست باشد عرصه گردشگری است. سرمایه گذاری در بخش صنعت گردشگری یکی از نمونه‌های موفق برای جریان برد-برد در عرصه اقتصادی محیط زیست است. بدین منظور باید سرمایه‌گذاری در جهت حفظ و حمایت از محیط زیست باشد چرا که سرمایه گذار به دنبال بازگشت سرمایه و سودآوری است؛ بدین منظور باید در تامین نیازهای منابع طبیعی و تکالیف تعیین شده در اسناد بالادستی محیط زیست گام بردارد. اکو سیستم‌های متفاوت و مناظر زیبا موثرترین نقاط قوت توسعه گردشگری در ایران می‌باشد (Abedi & Sedaghat, 2019). حقوق محیط زیست باید فضای سرمایه گذاری

را برای چنین امری سهل نماید و این میسر نمی‌شود مگر با یک نگاه کلان که مجموعه مناسبات حقوقی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی را ببیند.

در ایران متأسفانه اضلاع توسعه پایدار همزمان با یکدیگر در حرکت نیستند. بر این اساس اگر بنگاه‌های اقتصادی یا بخش‌های خدماتی در محیط زیست سرمایه‌گذاری کنند، بازهم به نوعی یک نگاه هزینه‌ای به مسائل محیط زیستی دارند (Atarkar Roshan, 2015). رشد اقتصادی و توسعه پایدار وقتی شکل خواهد گرفت که سیاست‌گذار با این تفکر که به میدان آوردن منابع مالی در عرصه محیط‌زیست هزینه نیست بلکه سرمایه‌گذاری است خط مشی تدبیر عرصه محیط زیستی را تعیین کند.

برای حل مشکلات سیاست‌گذار باید به جزییات نظر داشته باشد لذا راهکارهایی مثل توسعه پایدار را باید مطابق با هر چالش در نظر گرفت البته به صورتی که به اندامواره کلی حقوق محیط زیست خللی وارد نکند. در حقیقت این جزییات وقتی با دقت کنار یکدیگر قرار می‌گیرند کل غیر خدشه‌ای را ترسیم خواهند کرد.

در مسیر رسیدن به توسعه پایدار در ایران چالش خشک سالی را باید بوسیله اصولی مثل مشارکت، برابری، عدالت و مسئولیت‌های مشترک ولی متفاوت حل کرد و در مورد تخریب پوشش گیاهی باید با توسعه ارتباطات بین‌المللی و همکاری منطقه‌ای از هدر رفت منابع آبی و از بین رفتن پوشش گیاهی جلوگیری کرد. اما در مورد آلودگی هوا و تخلیه روستاها که قریب به هم هستند اولین اقدام توسعه پایدار ضعیف و کنترل آلودگی است که به تامین معیشت و رشد جوامع روستایی و حفظ مراتع منجر خواهد شد (Ghanouni, 2021).

مواجهه افراد با آلودگی هوا خطر ابتلا به بیماری‌هایی نظیر نارسایی قلبی، آسم و سرطان را افزایش می‌دهد. اظهارات حاکی است که استرس اکسیداتیو در اختلالات ایجاد شده ناشی از آلودگی هوا دخیل است (Jalali Mashayekhi et al., 2016). یکی از پیشنهادات این پژوهش ورود شرکت‌های بیمه در عرصه حفاظت از منابع طبیعی است. این شرکت‌ها سالانه مبالغ کلانی برای التیام بیماران تحت پوشش خود هزینه می‌کنند که دقیقاً مشخص نیست چقدر برای مردم و شرکت‌های بیمه موثر است؛ اما در صورتی که اگر برای پیشگیری از بیماری‌های مختلف سرمایه‌گذاری نمایند در آینده نه چندان دور شاهد کاهش هزینه‌ها در بخش درمان خواهند بود. این موضوع وقتی ملموس‌تر می‌شود که مدیران این شرکت‌ها این کار را به چشم سرمایه‌گذاری ببینند و نه هزینه.

بر اساس نتایج تحقیقات علمی انتشار گاز مونوکسید کربن و ذرات معلق PM₁₀، سرانه هزینه‌های بخش سلامت را در کوتاه مدت و بلندمدت افزایش می‌دهد. همچنین، افزایش شهرنشینی نیز به طور غیرمستقیم از طریق افزایش آلودگی هوا، سرانه هزینه‌های بخش سلامت را در کوتاه مدت و بلندمدت افزایش می‌دهد (Gol Khandan, 2017).

مقام معظم رهبری در ابلاغیه ۱۳۹۴/۸/۲۶ نکاتی را حائز اهمیت دانستند. ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط زیست، مدیریت هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی، جرم‌انگاری تخریب محیط زیست، تهیه‌ی اطلس زیست‌بوم کشور، تقویت دیپلماسی محیط زیست، گسترش اقتصاد سبز و نهادینه‌سازی فرهنگ و اخلاق محیط زیستی از جمله محورهای ابلاغیه‌ی رهبر معظم انقلاب اسلامی است.

در سیاست‌های ابلاغی مقام معظم رهبری نیز موادی وجود دارد که به حقوق محیط زیست و اقتصاد آن مرتبط است مثلاً گسترش اقتصاد سبز با تاکید بر: صنعت کم کربن، استفاده از انرژی‌های پاک، محصولات کشاورزی سالم و ارگانیک و مدیریت پسماند و پساب‌ها با بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و محیط زیستی.

اصلاح الگوی تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و بهینه‌سازی الگوی مصرف آب، منابع، غذا، مواد و انرژی به ویژه ترویج مواد سوختی سازگار با محیط زیست. توسعه‌ی حمل و نقل عمومی سبز و غیرفسیلی از جمله برقی و افزایش حمل و نقل همگانی به‌ویژه در کلان‌شهرها.

۵- ایده آل های واقعی

برای برون رفت از مشکلاتی که فضای حقوقی محیط زیست را در امور اقتصادی دچار مخاطره می کنند سیاست هایی را می توان اتخاذ کرد که در ضمن حفظ محیط زیستی سالم، رفاه اجتماعی و رشد اقتصادی را نیز در پی داشته باشد. در بعضی موضوعات قانون دچار نقص هایی است که باید با اصلاح آن مشکلات ناشی از اختلالات قانونی را برطرف کرد. علاوه بر این با توجه به رشد سریع تکنولوژی قوانین محیط زیستی باید به طور منظم برای اطمینان از به روز بودن و کارآمد بودن آن ها در رسیدگی به چالش های فعلی محیط زیست مورد بازنگری و به روزرسانی قرار گیرند.

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران چهار اصل از اصول قانون اساسی به چگونگی استفاده از منابع طبیعی و ثروت های طبیعی رعایت عدالت و استفاده بین نسلی محیط زیست تاکید شده است. اصول ۴۸، ۴۹، ۵۰ و ۵۱ که به میثاق ملی در خصوص ارزش های محیط زیستی تلقی می شود به محیط زیست پرداخته اند (Jahangard, 2018). در حقوق ایران شاید بتوان گفت حق بر محیط زیست سالم به عنوان یکی از حقوق اساسی و بنیادین افراد است و به استناد ماده اول قانون مسئولیت مدنی قابل مطالبه است (Katouzian & Ansari, 2008).

باید اطمینان حاصل شود که جوامع و افراد به عدالت در مسائل محیط زیستی دسترسی دارند. این شامل ارائه اطلاعات به عموم در مورد مسائل محیط زیستی، تسهیل مشارکت عمومی در تصمیم گیری های محیط زیستی و ارائه فرصت هایی برای افراد و جوامع برای به چالش کشیدن اقدامات دولتی که به محیط زیست آسیب می رساند، می شود. حق آموزش های محیط زیستی که ذیل اصل ۵۰ قانون اساسی توسط قانون گذار تدبیر شده است نیز برای اجرایی شدن نیاز به سیاست هایی دارد تا راهگشایی نماید. به موجب این حق دولت موظف است به ایجاد تدابیر لازم جهت ایجاد فرهنگ دوستی با طبیعت، حفاظت از آن و استفاده از تکنولوژی های پاک است (Eftekhār, 2009). برای ایجاد تدبیر در این عرصه و طی کردن مسیر شفاف باید حقوق محیط زیست تعیین کننده باشد چرا که ذیل همین قانون حق دادخواهی محیط زیستی لحاظ شده است لذا بهره مندی از حقوق محیط زیست ضروری به نظر می رسد.

ارزش حیاتی و محیط زیستی خاک و آب موضوعی است که همه اقشار جامعه باید به وضوح از آن مطلع باشند. آشنایی جامعه با اهمیت و ارزش و جایگاه خاک و آب در اکوسیستم تقید عمومی را در حفظ و نگهداری آن برمی انگیزد و عدم آگاهی جامعه زمینه تخریب منابع ملی را تقویت خواهد کرد (Narimani Zamanabadi, 1995). باید آموزش محیط زیستی را در همه سطوح آموزشی، از مدارس ابتدایی تا دانشگاه ها، تقویت کرد. این امر به افزایش آگاهی از مسائل محیط زیستی و تشویق افراد به اتخاذ اقداماتی برای محافظت از محیط زیست کمک می کند.

نکته اساسی در این راه دخیل کردن مردم است بنابراین باید با تعیین حدود و ثغور آن، مردم را در سیاست هایی که مشخص می شود دخیل کرد. مثلاً در برنامه اول کارشناسان به ضرورت مشارکت مردم در امر مدیریت مراتع توجه کردند و بار دیگر موضوع تهیه طرح های مرتعداری و واگذاری ۳۰ ساله آن به مرتعداران ذیحق مطرح و دومین دستورالعمل ممیزی مراتع از طرف وزارت جهاد سازندگی ابلاغ شد (Khazaei, 1997). در دنیای امروز محیط زیست به طور فزاینده ای به مساله حیاتی و بسیار مهم برای همه اقشار مردم چه در جایگاه مشتری و چه در جایگاه تولید کننده تبدیل شده است به گونه ای که این مساله در تمام ابعاد سازمان ها وارد شده و بازاریابی را نیز تحت تاثیر قرار داده و منجر به پیدایش مفهوم بازاریابی سبز شده است (Akbari et al., 2015). لذا با فشار افکار عمومی می توان تولیدکنندگان را ملزم به رعایت حقوق محیط زیست کرد. امروزه با گسترش فضاهای ارتباطی و ایجاد کمپین ها و روشنگری های مختلف که در بستر فضای مجازی رخ می دهد، قدرت افکار عمومی بسیار افزایش یافته است. سیاستگذاری عمومی در این عرصه باید با توجه کامل به جوانب امر در خصوص مشارکت افکار عمومی طرح واقع بینانه ارائه دهد.

در مورد ترکیب نظامات حقوقی نیز بایستی حقوقدانان بر اساس ملاکات مشخص مسئولیت مبتنی بر حقوق عمومی و مسئولیت مدنی، وفاق ایجاد کنند چرا که در این صورت می توان شاهد مسئولیت محیط زیستی کارآمد بود. چرا که مسئولیت مدنی ناظر به آینده است و

حقوق عمومی غالباً بدون توجه به تاریخ وقوع خسارت اعمال می‌شود (Katouzian & Ansari, 2008). پس باید برای حل این مساله یک قانون خاص جدید که مبتنی بر مسئولیت پذیری ناشی از خسارت تدوین گردد و یا این که بین این دو نظام حقوقی جمع کرد و مسئولیت را به صورت مرکب پذیرفت.

بر این اساس می‌توان با وضع قوانین جدید برای رسیدگی به چالش‌های نوظهور محیط زیستی مانند تغییرات آب و هوایی و آلودگی خاک و... مسیر تحقق حقوق محیط زیست را به صورتی که عینی و واقع‌بینانه باشد تدارک کرد. در نهایت باید با اصلاح قوانین موجود برای تقویت استانداردهای محیط زیستی و افزایش جریمه‌ها برای تخلفات مانع سوء مدیریت‌ها در بستر طبیعی زندگی آحاد جامعه شد.

از دیگر عوامل موثر در حقوق محیط زیست افزایش سرمایه گذاری است. سیاست گذاری‌ها باید به سمتی بروند که سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه فناوری‌های پاک برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، افزایش بهره‌وری انرژی و کاهش ضایعات افزایش یابد. مدیریت کلان باید در این حیطه تخصصی که بین رشته‌ای هم هست از نظرات کارشناسان خبره استفاده نماید و با ترویج همکاری بین دانشگاه‌ها، موسسات تحقیقاتی و بخش خصوصی برای انجام تحقیقات محیط زیستی مسیر توسعه پایدار را هموار کند. اما نباید از این نکته غفلت شود که صنایع بزرگی مثل فولاد و پتروشیمی‌ها سبب بروز مشکلات عدیده‌ی محیط زیستی می‌شوند.

یکی از سیاست‌هایی که می‌توان در جهت رشد اقتصادی در ضمن حفاظت از محیط زیست ارائه کرد استفاده از مالیات برای شرکت‌های تولیدی است که هم برای دولت آورده دارد و هم تولیدکننده‌گان را ترغیب می‌کند از تکنولوژی‌هایی استفاده کنند که آلودگی کمتری دارد و یا در مدیریت منابع خود تصمیمات محیط زیستی را نیز لحاظ نمایند. با مدیریت صحیح و افزایش بهره‌وری این امر ممکن خواهد بود (Alizadeh Malfeh & Jafari Samimi, 2016).

در بررسی‌های رشد اقتصادی به ویژه در رشد بلند مدت استفاده از منابع انرژی بسیار حائز اهمیت است اما به جهت محدود بودن آن هر جایگزینی برای آن مورد طمع اصحاب پول و قدرت قرار گرفته است که در نهایت این اقدامات موجب آسیب رساندن به محیط‌زیست و کاهش کیفیت آن می‌شود (Babaei et al., 2016). یکی از راهکارهای رفع این مشکل تعادل در مسئولیت پذیری است که با وجود هر گونه اتفاق مضر به حال محیط زیست و یا پیش بینی آن کشورهای سرمایه گذار هر کدام به اندازه تاثیرشان مسئولیت‌پذیر باشند.

برای نمونه یکی از بهترین انواع سرمایه گذاری‌ها که می‌تواند مدافع محیط زیست باشد عرصه گردشگری است. سرمایه گذاری در بخش صنعت گردشگری یکی از نمونه‌های موفق برای جریان برد- برد در عرصه اقتصادی محیط زیست است. بدین منظور باید سرمایه‌گذاری در جهت حفظ و حمایت از محیط زیست باشد چرا که سرمایه گذار به دنبال بازگشت سرمایه و سودآوری است؛ بدین منظور باید در تامین نیازهای منابع طبیعی و تکالیف تعیین شده در اسناد بالادستی محیط زیست گام بردارد. اکوسیستم‌های متفاوت و مناظر زیبا موثرترین نقاط قوت توسعه گردشگری در ایران هستند (Abedi & Sedaghat, 2019). حقوق محیط زیست باید فضای سرمایه گذاری را برای چنین امری سهل نماید و این میسر نمی‌شود مگر با یک نگاه کلان که مجموعه مناسبات حقوقی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی را ببیند.

بحث و نتیجه گیری

در ایران متأسفانه اضلاع توسعه پایدار همزمان با یکدیگر در حرکت نیستند. بر این اساس اگر بنگاه‌های اقتصادی یا بخش‌های خدماتی در محیط زیست سرمایه‌گذاری کنند، بازهم به نوعی یک نگاه هزینه‌ای به مسائل محیط‌زیستی دارند (Atarkar Roshan, 2015). رشد

اقتصادی و توسعه پایدار وقتی شکل خواهد گرفت که سیاست گذار با این تفکر که به میدان آوردن منابع مالی در عرصه محیط زیست هزینه نیست بلکه سرمایه گذاری است خط مشی تدبیر عرصه محیط زیستی را تعیین کند.

برای حل مشکلات سیاست گذار باید به جزییات نظر داشته باشد لذا راهکارهایی مثل توسعه پایدار را باید مطابق با هر چالش در نظر گرفت البته به صورتی که به اندامواره کلی حقوق محیط زیست خللی وارد نکند. در حقیقت این جزییات وقتی با دقت کنار یکدیگر قرار می گیرند کل غیر خدشهای را ترسیم خواهند کرد. در مسیر رسیدن به توسعه پایدار در ایران چالش خشک سالی را باید بوسیله اصولی مثل مشارکت، برابری، عدالت و مسئولیت های مشترک ولی متفاوت حل کرد و در مورد تخریب پوشش گیاهی باید با توسعه ارتباطات بین المللی و همگرایی منطقه ای از هدر رفت منابع آبی و از بین رفتن پوشش گیاهی جلوگیری کرد. اما در مورد آلودگی هوا و تخلیه روستاها که قریب به هم هستند اولین اقدام توسعه پایدار ضعیف و کنترل آلودگی است که به تامین معیشت و رشد جوامع روستایی و حفظ مراتع منجر خواهد شد (Ghanouni, 2021).

مواجه افراد با آلودگی هوا خطر ابتلا به بیماری هایی نظیر نارسایی قلبی، آسم و سرطان را افزایش می دهد. اظهارات حاکی است که استرس اکسیداتیو در اختلالات ایجاد شده ناشی از آلودگی هوا دخیل است (Jalali Mashayekhi et al., 2016). یکی از پیشنهادات این پژوهش ورود شرکت های بیمه در عرصه حفاظت از منابع طبیعی است. این شرکت ها سالانه مبالغ کلانی برای التیام بیماران تحت پوشش خود هزینه می کنند که دقیقاً مشخص نیست چقدر برای مردم و شرکت های بیمه موثر است؛ اما در صورتی که اگر برای پیشگیری از بیماری های مختلف سرمایه گذاری نمایند در آینده نه چندان دور شاهد کاهش هزینه ها در بخش درمان خواهند بود. این موضوع وقتی ملموس تر می شود که مدیران این شرکت ها این کار را به چشم سرمایه گذاری ببینند و نه هزینه.

بر اساس نتایج تحقیقات علمی انتشار گاز مونوکسید کربن و ذرات معلق PM_{10} ، سرانه هزینه های بخش سلامت را در کوتاه مدت و بلندمدت افزایش می دهد. همچنین، افزایش شهرنشینی نیز به طور غیرمستقیم از طریق افزایش آلودگی هوا، سرانه هزینه های بخش سلامت را در کوتاه مدت و بلندمدت افزایش می دهد (Gol Khandan, 2017).

رابطه پیچیده ای بین محیط زیست و اقتصاد وجود دارد. تخریب محیط زیست می تواند پیامدهای منفی اقتصادی داشته باشد، در حالی که سرمایه گذاری در حفاظت از محیط زیست می تواند منجر به مزایای اقتصادی متعددی شود. بهبود سیاست گذاری در زمینه حقوق محیط زیست می تواند به نفع محیط زیست و اقتصاد ایران باشد. بهبود سیاست گذاری در زمینه حقوق محیط زیست نه تنها به نفع محیط زیست، بلکه به نفع اقتصاد ایران نیز است. با اتخاذ رویکردی جامع و با مشارکت همه ذینفعان، ایران می تواند به کشوری پایدار و مرفه تبدیل شود که از مزایای اقتصادی و اجتماعی ناشی از حفاظت از محیط زیست بهره مند می شود. حقوق محیط زیست به عنوان مجموعه ای از قواعد و مقررات، نقشی اساسی در حفاظت از محیط زیست و ارتقای کیفیت زندگی انسان ایفا می کند. با ادغام این حقوق در سیاست گذاری عمومی و اتخاذ تصمیمات مبتنی بر اصول و مبانی آن، می توان به توسعه پایدار و حفظ محیط زیست برای نسل های آینده دست یافت. در این مسیر، همکاری و مشارکت تمامی ذینفعان، از جمله دولت، مردم، بخش خصوصی و سازمان های غیردولتی، ضروری است. پیشنهاد می شود محققین در زمینه های جزیی تر ورود کرده و مسائلی مثل راه های مختلف برای ترویج توسعه پایدار در ایران و مطالعات تطبیقی سیاست های محیط زیستی و اقتصادی در ایران با سایر کشورهای در حال توسعه را مورد پژوهش قرار دهند.

Extended Abstract

The rapid growth of human societies, driven by the pursuit of economic progress and enhanced human welfare, has placed unprecedented pressure on the environment, leading to significant ecological threats such as climate change, deforestation, land degradation, and biodiversity loss. These environmental challenges underscore the urgent need for robust policymaking that integrates environmental conservation with economic growth, particularly within a legal framework that prioritizes sustainable development. This study, conducted in the context of Iran, explores how environmental law can serve as a cornerstone for crafting policies that balance economic objectives with the preservation of natural ecosystems, ensuring societal well-being without compromising environmental integrity.

The research adopts a descriptive-analytical approach, relying on library-based studies to examine both the advancements and setbacks in integrating environmental rights into public policymaking. It aims to identify effective policies within Iran's environmental law framework that promote a green economy while addressing economic dimensions such as employment, productivity, production growth, social welfare, and overall economic development. The study highlights the dual nature of economic activities: while they drive growth, they often result in detrimental environmental impacts, including reduced agricultural productivity, increased healthcare costs due to pollution-related illnesses, and the loss of biodiversity. Conversely, strategic investments in environmental protection and sustainable practices can yield significant economic benefits, such as job creation in green industries, enhanced public health, and long-term resource sustainability.

Environmental law is defined as a set of regulations governing human interactions with the environment to ensure its protection, encompassing both individual and collective rights. In Iran, environmental rights are recognized under public law, as outlined in constitutional principles (e.g., Articles 48, 50, 45, and 153), which emphasize equitable resource use and intergenerational justice. Sustainable development is conceptualized as development that meets present needs without jeopardizing future generations' abilities to meet theirs, integrating economic progress with environmental quality. The green economy, a key focus of the study, is presented as an economic model that reduces environmental risks and promotes sustainability through low-carbon industries, efficient resource use, and waste reduction.

The study identifies several legal and practical challenges in Iran's environmental governance. These include the lack of a clear legal basis for government civil liability in environmental damage cases, which hinders preventive measures and focuses on post-damage compensation. Scientific uncertainty surrounding complex environmental issues, such as climate change, complicates policymaking, as does the presence of conflicting interests, where economic priorities often overshadow environmental concerns. Corruption in permit issuance and government involvement in environmentally harmful industries (e.g., steel and petrochemicals) further exacerbate these challenges. The research highlights five critical environmental issues in Iran—drought, vegetation loss, air pollution, rural depopulation, and biodiversity loss—each with profound economic implications.

To address these challenges, the study proposes several policy recommendations. First, legal reforms are needed to update environmental laws, strengthen standards, and impose stricter penalties for violations, particularly for emerging issues like climate change and soil pollution. Second, public participation should be enhanced through transparent decision-making processes and environmental education to foster a culture of environmental stewardship. Third, investments in clean technologies and eco-tourism should be incentivized to promote economic growth while preserving natural ecosystems. The study also suggests that insurance companies invest in environmental protection to reduce long-term healthcare costs caused by pollution-related diseases, framing such investments as strategic rather than costly. Finally, policies must be harmonized to ensure a cohesive approach that balances economic and environmental goals, incorporating principles like equity, justice, and shared responsibility.

The findings emphasize that effective policymaking requires a balanced, integrated legal framework that avoids favoring economic gains over environmental health. By aligning policies with robust principles, Iran can foster a sustainable future that ensures societal health and safety while leveraging natural resources

responsibly. The study concludes by advocating for further research into specific strategies for promoting sustainable development in Iran and comparative studies with other developing nations to refine environmental and economic policies.

Keywords: Environmental Law, Green Economy, Sustainable Development, Social Welfare, Environmental Policies

References

- Abedi, S., & Sedaghat, M. (2019). Determining the components of Iran's tourism economy development with emphasis on climate change. *Journal of Environmental Economics and Natural Resources*, 3(7), 73-94. [In Persian]
- Akbari, M., Al-e Taha, S. H., & Sadeghpour, P. (2015). The effect of green marketing on customers' purchase intention with the mediating role of corporate social responsibility and product image. *Journal of Business Research*, 73, 33-43. [In Persian]
- Alizadeh Malfeh, E., & Jafari Samimi, A. (2016). Fiscal simulation of economic growth in Iran using computable general equilibrium method. *Journal of Growth and Economic Development Research*, 6(22), 57-70. [In Persian]
- Anabi, A., & Jalali, M. (2022). Environment from the perspective of international documents and Islamic teachings. *Fiqh and Principles of Islamic Law (Fiqh and Law)*, 15(2), 83-100. [In Persian]
- Ansarian, M. (2019). *Environmental law*. Payam-e Noor University Press. [In Persian]
- Atarkar Roshan, S. (2015). *Economic Valuation of Development Impacts on the Environment*. Fadak Isatis Publications. [In Persian]
- Azarneg, A. H. (1985). *Technology and the environmental crisis*. Amir Kabir. [In Persian]
- Babaei, S., Amin Rashti, N., & Seifipour, R. (2016). The impact of capital structure on the environmental performance index in oil-producing countries. *Majlis and Rahbord Quarterly*, 23(85), 169-198. [In Persian]
- Eftekhār Jahromi, G. (2009). Human rights, environment and sustainable development. *Journal of Legal Research*, 12(50), 9-24. [In Persian]
- Elm Khani, A., & Bahrami Ahmadi, H. (2014). Principles of government civil liability for environmental pollution. *Public Law Knowledge Quarterly*, 3(7), 95-113. [In Persian]
- Farahani Fard, S. (2005). An introduction to sustainable development in the age of emergence. *Islamic Economics Journal*, 5(2), 111-136. [In Persian]
- Ghanouni, H. (2021). Introducing the four approaches of sustainable development and proposing a suitable scenario for the current situation of Iran. *Urban Sustainable Development Quarterly*, 2(5), 65-71. [In Persian]
- Gol Khandan, A. (2017). Measuring the impact of air pollution on health sector costs in Iran. *Health Research Journal*, 2(7), 157-166. [In Persian]
- Haeri Esfahani, S., & Mashhadi, A. (2022). A new perspective on the relationship between public law and environmental protection in the Iranian legal system (an approach to the concept of right-claim). *Environmental Science and Technology*, 24(2), 141-152. [In Persian]
- Hayati, A. A. (2014). The concept of "precautionary principle" and its place in civil liability. *Islamic Law Research Journal*, 15(40), 185-206. [In Persian]
- Herati, J., Ebrahim Salari, T., & Amini, T. (2017). Investigating the short-term and long-term effects of income distribution inequality on the environmental quality of Iran using the Bayer-Hanck cointegration approach. *Journal of Environmental Economics and Natural Resources*, 1(1), 111-138. [In Persian]

- Jahangard, E. (2018). Environment and development plans in Iran. *Journal of Environmental Economics and Natural Resources*, 2(2), 105-142. [In Persian]
- Jalali Mashayekhi, F., Rashaee Vandchali, N., Fathi, M., Kolivand, A., & Malek Afzali, S. (2016). The effect of air pollution on gamma-glutamyl transferase enzyme activity. *Arak University of Medical Sciences Journal (Scientific-Research)*, 19(10), 17-24. [In Persian]
- Katouzian, N., & Ansari, M. (2008). Liability arising from environmental damages. *Journal of Law and Political Science*, 38(2), 285-313. [In Persian]
- Khazaei, A. (1997). Investigating the effects of government policy on reducing the destruction of natural resources. *Agricultural Economics and Development*, 20, 123-148. [In Persian]
- Kiss, A., Lang, W., & Sand, P. (2000). *International environmental law* (M. H. Habibi, Trans.). University of Tehran Press. [In Persian]
- Kohan, G. (1997). *Indexing in sustainable development*. Institute for Trade Studies and Research. [In Persian]
- Narimani Zamanabadi, M. (1995). Human awareness: The first step to protect the ecosystem. *Jihad Magazine*, 15(172-173), 27-31. [In Persian]
- Ramezani Ghavamabadi, M. H. (2014). Green economy: A step towards achieving sustainable development in international environmental law. *Journal of Economic Law*, 6, 114-141. [In Persian]
- Rezvani, M. (2018). *Introduction to environmental concepts*. Payam-e Noor University Press. [In Persian]
- Salimi Torkamani, H. (2011). Investigating the environmental problem of Lake Urmia from the perspective of international environmental law. *Rahbord*, 58, 177-202. [In Persian]
- Sarvi, S. (2011). Green economy. *Nash-e Elm Publication*, 2(1), 36-39. [In Persian]
- Sefidbakht, Y. (2014). Bio-industry, engineering and green economy. *Nash-e Elm Publication*, 5(1), 49-55. [In Persian]
- Tabatabaei Motameni, M. (2008). *Comparative administrative law*. Samt Publications. [In Persian]
- Taghizadeh Ansari, M. (2014). *International environmental law*. Khorsandi Publishing. [In Persian]
- Talaei, F., & Daryadel, E. (2015). Investigating the challenges of Anzali Wetland and solutions to resolve them within the framework of the Ramsar Convention. *International Law Journal*, 52, 277-312. [In Persian]
- Todaro, M. (1990). *Economic development in the Third World* (G. Farjadi, Trans.). Planning and Budget Organization. [In Persian]